

ЯЎГЕНІЯ РАМАНОВІЧ

Важкія здабыткі і дасягненні любой галіны навукі складаюцца з многіх сотняў і тысяч дробных унёскаў асобных даследчыкаў, кожны з якіх аддаў сваю пацерку ў агульную скарбонку. І не варта ўзважваць і вылічваць цану капярэтнага вучонага ў агульным працэсе вывучэння навакольнага свету, у імкненні спазнаць, адкрыць ісціну. Важна – і гэта галоўнае – не забыць ніводнага працаўніка, не згубіць ніводнай пацеркі здабытых ведаў і выказаць нашу шчырую ўдзячнасць кожнаму даследчыку.

Нарадзілася Яўгенія Міхайлаўна Рамановіч 6 ліпеня 1922 г. у вёсцы Дараганавы Асіповіцкага раёна Магілёўскай вобласці. Незадоўга да гэтага сядзі з Петраграда ў ліку «дваццаціпяцітысячнікаў» для арганізацыі на Міншчыне першых камун, калгасаў і саўгасаў быў накіраваны бацька Міхаіл Мікалаевіч Рамановіч. Прызваны ў армію ў 1912 г., ён прайшоў нялёгкімі шляхамі Першай сусветнай і Грамадзянскай войнаў, удзельнічаў у рэвалюцыі 1917 г. Маці, Юлія Пракопаўна Курыловіч, хатняя гаспадыня, і бацька былі родам з вёскі Стральцы Гродзенскага раёна.

Праз кожныя два гады сям'я пераязджала на іншае месца, таму ўжо з самага ранняга дзяцінства Яўгенія Рамановіч пазнаёмілася з жыццём, побытам, культурай і традыцыямі беларускай вёскі ў розных рэгіёнах Міншчыны. Усё жыццё яна з прыемнасцю ўспамінала часы, праведзеныя ў Дараганаве, Цімкавічах, Рымашах, Тарасаве, Соснах і іншых дарагіх сэрцу вёсках свайго

дзяцінства. А з пераводам бацькі на працу ў Мінск усё астатняе яе жыццё было звязана са сталіцай.

У 1940 г. па заканчэнні сярэдняй школы паступіла на філалагічны факультэт Мінскага педагагічнага інстытута імя А. Горкага, дзе вучылася разам з будучым акадэмікам Мікалаем Бірылам. Аднак не паспелі аднакурснікі нават здаць летнюю экзаменацыйную сесію за першы курс, як пачалася страшная і доўгая вайна, што прынесла столькі гора, страт і зруйнавання на Беларусь.

У першыя дні вайны бацька добраахвотнікам пайшоў на фронт. Яўгенія Рамановіч з маці і старэйшай сястрой Вольгай пешшу зайшлі ў Рудзенск, дзе цудам удалося ўладкавацца на апошні эшалон з торфам на ўсход і даехаць да Магілёва. Там нечакана сястра сустрэла свайго мужа, які параў эвакуіравацца да яго цёткі ў Ніжняесецы пад Свядлоўскам.

Каб пракарміцца на Урале, мама збіраіа і здавала ў нарыхтоўчую кантору грузды, ягады, якіх тады ў мясцовых лясах было вельмі многа. Гаспадыня-цётка нагучыла Жэню вязаць авоські, якія яны таксама здавалі на прыёмны пункт і так дапамагалі зарабляць на сваё мізэрнае сямейнае харчаванне. З гэтага ўсе і жылі першыя месяцы эвакуацыі. Харчаваліся пераважна морквай, сітным хлебам і гарбатай. Толькі тут упершыню ў сваім жыцці Яўгенія Рамановіч пакаштавала сапраўдную гарбату.

Увосень пераехалі ў горад Чалябінск, дзе з 6 снежня 1941 г. і да 12 верасня 1944 г. Я. Рамановіч працавала на ваенным заводзе № 541. Спачатку была звычайнай работніцай у трэцім цэху, дзе для фронту выраблялі патроны да аўтаматаў ПППШ. Пазней ёй, маладой беларускай дзяўчыне, нават даверылі ўзначаліць брыгаду. Акрамя асноўнай цяжкай, знясільваючай працы, як гэта было заведзена ў той час, выконвала значную грамадскую работу: з'яўлялася намеснікам сакратара камітэта камсамола завода, узначальвала бытавы сектар прафкама трэцяга цэха, была агітатарам у шпіталі для параненых вайскоўцаў. Разам з іншымі работніцамі завода чытала байцам газеты, расказвала пра апошнія навіны з фронту, збірала і камплектавала для параненых падарункі, клапацілася і даглядала іх як сваіх родных. І рабілася ўсё гэта

пасля цяжкай 12-гадзіннай працы на заводзе замест, здавалася б, натуральнага і, вядома, заслужанага адпачынку.

Як толькі прыйшла вестка пра аднаўленне працы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта на станцыі Сходня пад Масквой, Яўгенія Рамановіч падала заяву кіраўніцтву завода з просьбай дазволіць ёй працягнуць перапыненую вайной вучобу. На агульным сходзе рабочыя цэха ўхвалілі яе добрасумленную, самаадданую працу і вырашылі адпусціць вучыцца. Гэты хвалюючы момант запомніўся на ўсё жыццё.

Універсітэцкіх выкладчыкаў шукалі і запрашалі на працу з усяго СССР, бо вайна параскідала людзей па самых аддаленых кутках велізарнай краіны. Курс беларускай мовы ў БДУ чытала вядомы і аўтарытэтны навуковец-выкладчык Марыя Жыдовіч. Яна ж кіравала і студэнцкім дыялекталагічным гуртком, у якім Яўгенія Рамановіч займалася ўсе гады вучобы ва ўніверсітэце. Яна ўспамінала штогадовыя студэнцкія дыялекталагічныя экспедыцыі з любімай выкладчыцай, тую вялікую навуковую і жыццёвую школу, якую ёй пашчасціла прайсці разам са сваімі аднадумцамі. Ездзілі на палявыя даследаванні ў разбураныя, спаленыя, разрабаваныя пасляваенныя беларускія вёскі, бачылі голад і галадалі самі. Але нягледзячы ні на што старанна вучыліся, назіралі, запісвалі, вялі сув'язную навуковую працу.

Адразу па заканчэнні ў 1948 г. Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта Яўгенія Рамановіч без ваганняў абрала для сябе на ўсё далейшае жыццё дыялекталогію і паступіла ў аспірантуру Інстытута мовазнаўства Акадэміі навук БССР. Пад кіраўніцтвам вядомага расійскага мовазнаўцы, выдатнага спецыяліста і чалавека досыць трагічнага лёсу Паўла Растаргуева, які ў 1947–1949 гг. быў старшым навуковым супрацоўнікам Інстытута мовы, літаратуры і фальклору АН БССР (на палову стаўкі па сумяшчальніцтве), яна вывучала гаворкі Уздзенскага раёна Мінскай вобласці і ў 1953 г. паспяхова абараніла кандыдацкую дысертацыю [11].

У выніку праведзенага даследавання яна апісала фанетычную сістэму і марфалагічны лад гаворак Уздзеншчыны, вызначыла ступень устойлівасці асобных дыялектных рыс у апісанай гаворцы і іх пашырэнне ў іншых беларускіх гаворках, а таксама

суадносіны з літаратурнымі нормамаі. Матэрыялам даследавання сталі ўласныя назіранні, здзейсненыя ў 1948 г. і 1952 г., а таксама запісы на гэтай тэрыторыі іншых даследчыкаў, ажыццёўленыя для «Дыялекталагічнага атласа беларускай мовы».

У дадатку да дысертацыі змешчаны ўзоры вуснага побытавага маўлення мясцовых жыхароў, а таксама фальклорныя тэксты.

Пасля абароны дысертацыі пачалася самастойная цікавая работа. Якраз у гэты час разгарнулася шырокамашабная праца па збіранні матэрыялаў для Дыялекталагічнага атласа беларускай мовы, якой сумесна з маскоўскім лінгвістам Рубенам Аванесавым кіравала мужная жанчына, апантаная даследчыца, выдатны беларускі навуковец Юзэфа Мацкевіч. Разам з ёй, Марыяй Жыдовіч, Мікалаем Бірылам, Аркадзем Жураўскім, Александрам Крывіцкім, Анцінеяй Мурашкай, Аленай Чабярук і іншымі вядомымі цяпер беларускімі вучонымі Яўгенія Рамановіч ездзіла ў дыялекталагічныя экспедыцыі, вывучала і занатоўвала скарбы роднай мовы, сістэматызавала сабраны матэрыял, складала лінгвістычныя карты і каментарыі да іх. Часта яна з прыемнасцю ўспамінала тыя дыялекталагічныя вандрожкі, дзе іх маральна падтрымлівалі Мікалай Бірыла і Уладзімір Важнік. Яны былі душой усёй экспедыцыі, заўсёды вясёлыя, з пачуццём гумару. У моманты вострага адчування голаду арганізавалі сапраўдныя канцэрты – і вельмі хутка ўсе ўдзельнікі экспедыцыі забываліся на цяжкасці і працягвалі свае гэтыя патрэбныя людзям і дзяржаве даследаванні.

У 1971 г. гэтая самаадданая і ў пэўным сэнсе самаахвярная праца айчынных дыялектолагаў была высока ацэнена дзяржавай: аўтарскі калектыў у складзе дванаццаці асоб, у тым ліку і Яўгенія Рамановіч, адзначаны Дзяржаўнай прэміяй СССР (дарэчы, адзінай у галіне гуманітарных навук за ўсю гісторыю існавання беларускай Акадэміі навук).

З 1971 г. сектар дыялекталогіі распачаў новы знакавы праект – стварэнне першага ў СССР нацыянальнага лексічнага атласа [6]. Яўгенія Рамановіч актыўна ўключылася ў названы навуковы праект: прыняла ўдзел у складанні праграмы па збіранні звестак для атласа (сумесна з Ю. Мацкевіч і А. Груцо падрыхта-

вала яе першапачатковы варыянт) [4], абследавала гаворку жы-хароў аж 39 населеных пунктаў, складала 252 лінгвістычныя карты і каментарыі да іх, уваходзіла ў склад рэдкалегіі і рэдагавала аўтарскія матэрыялы пры падрыхтоўцы іх да друку. Гэтая фундаментальная навуковая праца ў 2000 г. была адзначана вышэйшай узнагародай – Дзяржаўнай прэміяй Рэспублікі Беларусь, а Яўгенія Рамановіч стала двойчы лаўрэатам.

За час сваёй даследчыцкай працы ў Інстытуце мовазнаўства імя Якуба Коласа (а пайшла на пенсію толькі ў 1991 г.) Яўгенія Рамановіч надрукавала больш за 80 навуковых прац па беларускай дыялекталогіі, гісторыі беларускай мовы, сучаснай беларускай літаратурнай мове, бібліяграфіі і гісторыі нацыянальнага мовазнаўства. Разам з Аляксандрай Васілеўскай, а таксама Марыяй Жыдовіч і Аленай Юрэвіч (толькі першае выданне) падрыхтавала і апублікавала тры бібліяграфічныя зборнікі па беларускім мовазнаўстве (з 1825 г. да 1985 г.), якія без перабольшання сталі настольнымі кнігамі кожнага айчыннага лінгвіста, карыстаюцца вялікім попытам далёка за межамі Беларусі [2].

Пасля смерці Паўла Растаргуева Яўгенія Рамановіч у вольны ад працы час адрэдагавала яго слоўнік беларускіх гаворак заходняй Браншчыны і паспрыяла публікацыі гэтай кнігі [10]. Так вучаніца выказала сваю бязмежную ўдзячнасць настаўніку за навуку, што, між іншым, сёння здараецца ўсё радзей і радзей.

Разам з Аленай Юрэвіч яна надрукавала манаграфію пра жыццё і навуковую дзейнасць выдатнага беларускага лінгвагеографа і лінгвіста-паліглота Пятра Бузука [9].

Значныя заслугі Яўгеніі Рамановіч і ў лексікаграфічным апісанні беларускіх гаворак. Яна прымала актыўны ўдзел у стварэнні спецыяльных інструкцый па збіранні матэрыялаў для складання абласных слоўнікаў беларускай мовы, якія прыкметна актывізавалі ў краіне дыялектную лексікаграфію, у выніку чаго яна вылучылася ў самастойны раздзел айчынай дыялекталогіі [3]. Пад кіраўніцтвам члена-карэспандэнта АН БССР Юзэфы Мацкевіч у складзе міжнароднага калектыву навукоўцаў з Беларусі, Літвы і Польшчы ўдзельнічала ў падрыхтоўцы і публікацыі «Слоўніка беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе

пагранічча» [12] – самага буйнога ў беларускай дыялектнай лексікаграфіі слоўніка (змяшчае больш за 38 тысяч слоўнікавых артыкулаў). Яўгенія Рамановіч – адзін з суаўтараў дапаможнікаў для студэнтаў ВУНУ па сучаснай беларускай мове [5], гісторыі беларускай мовы [13] і дыялекталогіі [7].

Наогул у галіне беларускай дыялекталогіі кола навуковых інтарэсаў Яўгеніі Рамановіч было даволі шырокае і разнастайнае. Яна сумесна з блізкай сяброўкай і калегам Аленай Чабярук змясціла ў розных выданнях шэраг цікавых артыкулаў па асаблівасцях націску ў беларускіх гаворках – галіне маладаследаванай да гэтага часу ў айчынным мовазнаўстве [8], цікавілася пытаннямі балтаславянскіх моўных кантактаў на ўсіх узроўнях моўнай сістэмы [1], удзельнічала ў шэрагу навуковых канферэнцый і нарад.

Памерла Яўгенія Рамановіч у 2014 г.

Л і т а р а т у р а

1. Арашонкава, Г. У. Балтызмы ў беларускіх гаворках (лінгвагеаграфічны аспект) / Г. У. Арашонкава [і інш.] // Этногенез беларусоў. – Мінск, 1973. – С. 151–153 ; Арашонкава, Г. У. Лексіка балтыйскага паходжання ў беларускіх гаворках / Г. У. Арашонкава [і інш.] // Беларуская лінгвістыка. – 1973. – Вып. 3. – С. 27–37 ; Гринавецкене, Э. Й. Бытовая лексика литовского происхождения в Западной Белоруссии / Э. Гринавецкене [и др.] // Вопросы литовского языкознания. – Вильнюс, 1975. – Вып. 16 : Литовская терминология. – С. 163–195 ; Гринавецкене, Э. Й. Нерегулярные явления в фонетике, акцентуации и грамматике белорусских говоров западной зоны / Э. Й. Гринавецкене [и др.] // Вопросы литовского языкознания. – Вильнюс, 1977. – Вып. 17. – С. 89–96 ; Мацкевич, Ю. Ф. Лично-географические данные белорусских народных говоров о балто-славянских языковых контактах / Ю. Ф. Мацкевич [и др.] // Балто-славянские этноязыковые отношения в историческом и ареальном плане : тез. докл. Второй балто-славянской конф. – М., 1983. – С. 35 і інш.

2. Беларускае мовазнаўства : бібліяграфічны ўказальнік (1825–1965 гг.) / склад. А. Д. Васілеўская [і інш.] ; рэд. Л. М. Шакун. – Мінск : Навука і тэхніка, 1967. – 415 с. ; Беларускае мовазнаўства : бібліяграфічны паказальнік (1966–1975 гг.) / склад. А. Д. Васілеўская, Я. М. Рамановіч ; рэд. М. В. Бірыла. – Мінск : Навука і тэхніка, 1980. – 352 с. ; Беларускае мовазнаўства : бібліяграфічны паказальнік (1976–1985 гг.) / склад. А. Д. Васілеўская, Я. М. Рамановіч ; рэд. А. І. Падлужны. – Мінск : ЦНБ НАН Беларусі, 1993. – 556 с.

3. Інструкцыя па збіранню матэрыялаў для складання абласных слоўнікаў беларускай мовы. – Мінск : АН БССР, 1959. – Вып. I. – 128 с. ; Інструкцыя па збіранню матэрыялаў для складання абласных слоўнікаў беларускай мовы. – Мінск : АН БССР, 1960. – Вып. II. – 128 с. ; Інструкцыя па збіранню матэрыялаў для складання абласных слоўнікаў беларускай мовы. – Мінск : Навука і тэхніка, 1966. – Вып. III. – 171 с.

4. Інструкцыя па збіранню матэрыялаў для складання лексічнага атласа беларускай мовы / рэдкал. Н. Т. Вайтовіч [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1971. – 164 с.

5. Курс сучаснай беларускай літаратурнай мовы : марфалогія / рэдкал.: К. К. Атраховіч (К. Крапіва) [і інш.]. – Мінск : Учпедгиз, 1957. – 304 с.

6. Лексічны атлас беларускіх народных гаворак : у 5 т. / пад рэд. М. В. Бірылы, Ю. Ф. Мацкевіч. – Мінск : БРФФД, 1993–1998. – Т. 1–5.
7. Нарысы па беларускай дыялекталогіі / пад рэд. Р. І. Аванесава // рэдкал.: М. В. Бірыла, І. М. Гайдукевіч, Ю. Ф. Мацкевіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1964. – 415 с.
8. Рамановіч, Я. М. Заўвагі аб націску ў беларускай мове / Я. М. Рамановіч, А. І. Чабярук // Аб некаторых асаблівасцях беларускай літаратурнай мовы. – Мінск, 1965. – С. 118–122 ; Романович, Е. М. Некоторые особенности ударения в белорусских говорах (в соотношении с русским и украинским ударением) / Е. М. Романович, Е. И. Чеберук // Тез. докл. на X диалектологическом совещ., Москва, 11–14 мая 1965 г. – М., 1965. – С. 80–83; Рамановіч, Я. М. Некаторыя акцэнталагічныя адрозненні ў сучасных беларускіх гаворках / Я. М. Рамановіч, А. І. Чабярук // Весці АН БССР. Серыя грамадскіх навук. – 1966. – № 3. – С. 96–101 і інш.
9. Рамановіч, Я. М. П. А. Бузук / Я. М. Рамановіч, А. К. Юрэвіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1969. – 103 с.
10. Расторгуев, П. А. Словарь народных говоров Западной Брянщины : материалы для истории словарного состава говоров / П. А. Расторгуев ; ред. Е. М. Романович. – Минск : Наука и техника, 1973. – 295 с.
11. Романович, Е. М. Говоры Узденского района Минской области : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Е. М. Романович ; Ин-т языкознания АН БССР. – Минск, 1953. – 12 с.
12. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і іх пагранічча : у 5 т. / уклад.: Ю. Ф. Мацкевіч [і інш.] ; пад рэд. Ю. Ф. Мацкевіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1979–1986. – Т. 1–5.
13. Хрэстаматыя па гісторыі беларускай мовы : у 2 ч. / склад.: У. В. Анічэнка [і інш.] ; рэд. Р. І. Аванесаў. – Мінск : АН БССР, 1961–1962. – Ч. 1–2.

КІМ СКУРАТ

Вядомы беларускі мовазнавец і педагог Кім Уладзіміравіч Скурат нарадзіўся 14 студзеня 1938 г. у мястэчку Бягомль Віцебскай вобласці ў сям’і служачага. Бацька – касір дарожна-будаўнічага ўпраўлення – з пачаткам вайны быў мабілізаваны на фронт, дзе прапаў без вестак у кастрычніку 1944 г. Маці доўгі час працавала ў калгасе.

Дзяцінства Кіма Скурата праходзіла ва ўмовах пасляваеннай галечы і бясконцай сялянскай працы. У 1944 г. ён пайшоў у першы клас Бягомльскай сярэдняй школы, пасля заканчэння якой у 1954 г. паступіў на літаратурны факультэт (праз два гады рэарганізаваны ў гістарычна-філалагічны) Мінскага дзяржаўнага педагогічнага інстытута імя А. Горкага па спецыяльнасці «Гісторыя, беларуская мова і літаратура» [1, арк. 4, 5]. Калега і сябар К. Скурата Алесь Каўрус у адной са сваіх публікацый успамінаў, што падчас вучобы ў педагогічным інстытуце Кім Уладзіміравіч выявіў цікавасць да навуковай працы і паглыблена вывучаў беларускую мову. Разам з аднакурснікам Валянцінам Рабкевічам ён